

Мистецькі біографії

ІРИНА ВЛАСЕНКО

САША

Харків
«ФОЛІО»
2022

БАРВІНОК

Десь ти мене, моя мати,
в барвінку купала,
купаючи, проклінала,
щоб долі не мала.

Народна пісня

Все почалося з пожеж...

Вони зривалися щотижня, особливо у вітряну спекотну погоду. Солом'яні покрівлі мигцем спалахували, і вогонь, підхоплений вітром, квапливо біг дахами містечка, жадібно чіпляючи все, що траплялося на шляху.

Багатодітна родина Білозерських ледь встигла врятуватися і витягнути з полум'я найнеобхідніше.

Мати, утримуючи руками дітей обабіч неї, заворожено дивиться на вогонь, страшний і захопливий водночас. Вона журиться: скільки добра втрачено, все доведеться починати спочатку... Безпорадно повертає голову до чоловіка, який стоїть неподалік і теж заворожено спостерігає за зловісним танком вогню.

— Час жити окремо! — майже весело вигукує він і підходить ближче до дружини й дітей. — Маємо збудувати садибу далеко від людей і будинків!

Відблиски вогню танцюють на його обличчі, надаючи йому войовничого і бентежного вигляду.

— Власну мишоловку серед поля? — пхикає невдоволена жінка.

— Чому ж серед поля? Серед гаю! — сміється він.

Щось глузливе вчувається дітям у тому сміху, і вони щільніше притуляються до матері, зачудовано спостеріга-

ють за радісним обличчям батька, в якому пожежа збурила якись зовсім не властиві моменту емоції.

— А біля нового будинку барвінок посадимо, він всюди ростиме і хату оберігатиме, бо в тій квітці є сила, — каже, притишивши голос, і, нахилившись, додає: — Головне, всі живі та здорові!

Підходить ще ближче й обіймає Мотрону за плечі.

— А яка вона, та квітка? — питає тихенько хтось з дітей.

— Маленька, синенька, по землі стелиться, стеблами стовбури обіймає. Та ви бачили її, тільки вгадати не могли, бо ніхто про неї не розповідав. Барвінок — то сильна квітка, яка житиме, маючи лише краплину вологи. Кинь її у сирий ґрунт, і вона прийметься, розростеться, заплете плетиво по землі, збереже вологу в спеку, і під снігом завжди зеленітиме.

— А я знаю легенду про барвінок! — перериває батька старша донька Люба.

Дитячі очі повертаються до сестри.

— Знаєш, то всім розкажи! — каже мати.

Вони вже не дивляться на вогонь, точніше, дивляться, та не помічають, бо всіх захоплює думка про новий будинок і чарівні квіти, які батько обіцяв посадити навколо нього.

Люба охоче розповідає:

— Давним-давно жили чоловік з дружиною. Кохали одне одного і мали сина на ім'я Бар. Гарного, стрункого, синьоокого. Дівчата за ним сохли, особливо одна, мати в якій була відьмою. Все крутилася навколо нього, в очі заглядала. А Бар іншу покохав. Таку ж синьооку красуню Вінку.

Озлилася відьма почала ворожити, щоб причарувати Бара до своєї доньки, — Люба зупинилась, перевіряючи реакцію слухачів. Всі уважно слухали.

— І що? Приворожила? — насмішковано спитав Віктор. Він трохи старший за сестру, але вважає себе вже дорослим.

— Дарма старалася! — відповідає Люба переможним голосом. — Бар і Вінка, попри її чари, кохали одне одного і мали одружитися навесні. Не витримала ворожка такої наруги, прийшла на весілля і на очах у всіх голосно прокляла молодих, бризнувши на них якимось зіллям.

— Ого! — мимоволі вигукнули хлопці.

— Мить! І зникли кудись Бар і Вінка, — продовжувала розказувати сестра зловісним голосом. — Кинулися всі до відьми, а та змахнула руками, перетворилась на ворону і в небо злетіла. А за нею і дочка стала сірою галкою і зникла за хмарами.

— А що ж Бар і Вінка?

— Впала мати Бара на те місце, де стояв її син із нареченою, і гірко заплакала. Полилися з її очей гарячі сльози й змочили суху землю. І сталося диво: від вологи потягнулися з землі ніжні зелені паростки, а на них — дрібні квітки, такі ж сині, як очі закоханих.

— Чудовий кінець у казки! — схвально закивали брати. — Відтоді ту квітку і назвали барвінком?..

— Так! — переможно вигукнула Люба.

— Від імен Бара і Вінки? — здогадується Олімпій.

— Угу! Відтоді всі наречені влітають у свій весільний вінок барвінок.

— Він дарує вірного судженого, а дівчатам — вроду! — додає батько, вдоволений тим, що донька відірвала дітей від моторошного споглядання пожежі.

— Вроду дарує? — зацікавлено повертає вона голову до тата.

— От зробить мати відвар з барвінку, скупає дочку в ньому, і не буде відбою від парубків.

Михайло Васильович повертає дружину і дітей спиною до вогню і веде геть.

— Стелися, барвінку, широко від брами. Ой, як добре жити у рідної мами... — раптом починає співати.

Всі здивовано на нього дивляться. Поволі відходять від згарища. І заспокоюються, не відчуваючи більше вогню за спиною. У мами теж змінюється обличчя. Діти помічають, як воно світлішає, повертається до звичного виразу. Сум її залишає. На губах грає усмішка. Мотрона Василівна підхоплює спів:

— Рости, рости, барвіночку, стелися низенько. А ти, милий чорнобривий, присунься близенько. — Вона пригортає до себе чоловіка, і в її очах зблискують бісики.

Старші сини охоче і голосно підхоплюють добре знайомий народний мотив:

— Барвіночку зелененький, стелися ще нижче. А ти, милий чорнобривий, присунься ще ближче...

Дивна родина — в них хати в Борзні погоріли, жити немає де, речей майже не залишилося, а вони співають. В них нове життя попереду...

Невдовзі батько і справді за допомогою найманих робітників розчистив ділянку серед гаю за чотири кілометри від Оленівки і поставив новий великий будинок на десять кімнат, та ще і з флігелем. Там і замешкала багатодітна сім'я Білозерських.

Та непросто і місце обирали. Дід перед тим, як порадити сину будувати тут садибу, ходив околицями з чавунною сковородою під пахвою. Непомітно виймав з-під світки й клав на землю. А сам вів довгі бесіди з місцевими мешканцями. Поки спілкувався, проходило кілька годин. Селяни ні про що не здогадувалися. А хитрий дід, розпрощавшись з ними, біг до своєї сковороди, перевірити, чи сухе, чи вологе в неї денце. Якщо вологе, це означало, що від землі іде тепло, і на цьому місці можна жити. В оточені рівних дубків і кленів, там, де енергія землі гарно впливає на людину, і порадив сину Михайлу заснувати хутір.

Не забув Михайло Васильович і про барвінок, посадив навколо будинку. Невдовзі в тому будинку народилося ще кілька дітей: два хлопчика і дві дівчинки.

Сестри Білозерські з дитинства вірили у магічну силу тієї квітки, вінки плели, пісні співали, а хлопці збирали легенди й казки, щоб закарбувати кожну етнографічну деталь приналежності до давніх народних традицій.

Згодом молодша сестра Сашенька візьме ту квітку собі за літературний псевдонім і стане Ганною Барвінок, авторкою понад тридцяти оповідань «Із народних уст».

Хоч і не вбереже барвінок Олександрю від подружньої зради, важких випробувань, від нової пожежі у 1885 році, коли майже повністю згорить обійстя Кулішів разом з величезною бібліотекою, рукописами й перекладом Святого Письма, над яким Панько працював двадцять п'ять років.

Втім чи то барвінок, чи то сила характеру все-таки допомогли Олександрі все витримати й зберегти кохання. Точніше, повернутися в цей будинок після багатьох років блукання і хитавиці, жіночого розпачу і чоловічої легковажності. А після останньої пожежі зробив те кохання глибоким і усвідомленим, наче сиру глину опалив.

Чи не тому, дивлячись на барвінок у власному саду, не постійний Куліш напише товаришу про те, що «цену людям узнаем мы только в старости. Блажен, кто может еще дружеским вниманием отплатить любящему и благородному сердцу за его заслуги перед нами, которых иногда мы и ценить не были способны»¹.

А може, так і має бути? Може, в тому і сенс, щоб пройти тому кохання через всі випробування, вистояти і, як барвінок, розцвісти весною.

То ж не з пожежі, а з кохання все почалося...

¹ Письма П. Кулиша. Киевская старина. 1899. С. 30. Письмо к И. Ф. Хильчевскому. (Тут і далі збережена орфографія і пунктуація автора.)

Недарма той хутір серед гаю Михайло Васильович назвав Мотронівкою, на честь коханої дружини.

Наче наврочив...

У 1835 році його не стало. І повною хазяйкою на віддаленому від людей обійсті стала його дружина, Мотрона Василівна Білозерська, мати дев'ятох дітей: Помпея, Олімпія, Віктора, Миколи, Василя та Олександра, а також Надії, Любові й Олександри. Їх ще потрібно було поставити на ноги, заміж віддати, в люди вивести.

Вона впоралась. Всі її діти стали освіченими й достойними людьми.

А Мотронівка — осередком чогось дуже теплого і важливого, до чого прагне будь-яка людина на своєму буремному і суперечливому шляху.

Але цей особливий світ створився не одразу...

ЗМІСТ

Барвінок	4
Старий будинок.....	10
На розсвітанні	19
Весілля.....	30
Одна	42
Федорка.....	49
Боротьба	57
Всупереч	74
Марко Вовчок	88
Хвороба.....	96
Сама собі мишоловка.....	110
Ликера	117
Помста жінки.....	126
Адам і Єва.....	138
Остання зустріч.....	146